

Recensies

H. F. van Panhuys, e.a., ed., *International Law in the Netherlands* (2 dln.; Alphen a/d Rijn: Sijthoff en Noordhoff, 1978 en 1979, xxiv + 537 en xx + 388 blz., ISBN 90 2860 108 2 en 90 2860 169 4).

Het nieuwe handboek over het internationale recht in Nederland is te danken aan het initiatief van de in 1976 overleden Leidse hoogleraar H. F. van Panhuys. Het is tot stand gekomen onder auspiciën van het interuniversitair T. M. C. Asser Instituut voor Internationaal Recht. Aan de realisering van deze beide delen - er zijn drie delen voorzien - werkten zestien auteurs mee. De behandelde aspecten zijn: zee en waterwegen; deelneming aan het internationale rechtsverkeer (sluiten van verdragen; erkenning); internationale organisaties (VN, Benelux, Europese integratie); strafrecht (supranationale aspecten; uitlevering); vreedzame beslechting van geschillen (onder andere ontwapening). Het spreekt vanzelf dat een historicus als recensent niet alle auteurs - allen erkende specialisten op hun vakgebied - recht kan doen wedervaren. De lezers van de *Bijdragen* zullen in eerste instantie ook meer geïnteresseerd zijn in voorlichting over de eerste afdeling van het handboek, welke ik tot nu toe verzwieg: 'Past to present'. De editoren zijn zo verstandig geweest niet in het euvel te vervallen waaraan zovele juridische handboeken en dissertaties mank gaan: het geven van een oppervlakkig historisch inleidinkje - liefst beginnend bij de Germanen. De uitgevers hebben er de voorkeur aan gegeven een flink stuk ruimte te geven aan de geschiedenis en daarvoor ook professionele historici aan te trekken.

Dat besluit zal ook wel zijn ingegeven door de aard van de stof. Meer dan dat bij andere sectoren van het recht het geval is, heeft de historische dimensie bij het internationale recht actualiteitswaarde. (Bij andere juridische vakgebieden is het belang van die historische dimensie overigens ook nooit afwezig. Uit de werken van de grootste Nederlandse beoefenaren van de rechtwetenschap is dat ook zonneklaar - zie E. M. Meijers en Paul Scholten. Dat is ook de reden waarom de historische component in de opleiding tot jurist-wetenschapsbeoefenaar een onmisbaar en gewichtig element is). Immers daar spelen, in een wat haar fundament betreft maar langzaam veranderende constellatie, verdragen en precedentes, oude adagia en rechtsregels een voornamelijk rol in rechtsvinding en beleid. Het is dan ook niet verwonderlijk dat we in de niet-historische bijdragen veel verwijzingen naar oude verdragen vinden. Al moet gezegd worden dat men daar veelal niet vóór 1815 heeft teruggegrepen. De regelingen van het congres van Wenen zijn een begrijpelijk startpunt als het gaat om de ontwikkeling van de moderne Nederlandse rechtsstaat en zijn betrekking met andere staten.

De vier historische bijdragen die de eerste afdeling vormen zijn gevarieerd van aard: C. G. Roelofsen, 'The Netherlands until 1813: International Aspects' (I, 3-42); C. B. Wels, 'The

Foreign Relations of the Netherlands between 1813 and 1945' (43-102); P. J. Drooglever, 'The Netherlands Colonial Empire: Historical Outline and some Legal Aspects' (103-165); A. M. Stuyt, 'The Science of Public International Law in the first Century of the Kingdom of the Netherlands, 1814-1914' (167-212). Wat minder vriendelijk, maar meer ad rem dan 'gevarieerd' zou men kunnen spreken van 'disparaat'. Want, waar gaat het eigenlijk over?

Om te beginnen gaat achter de term 'internationaal recht' al een probleempje schuil. Johanna K. Oudendijk heeft in haar openbare les *De beoefening van volkenrechtsgeschiedenis* (1962) gezegd dat volkenrecht en internationaal recht als synoniem gebruikt mogen worden, maar dat de term volkenrecht een emotionele bijbetekenis heeft die aan het begrip internationaal recht ontbreekt (4 en 7). Mogen we in de opzet van de samenstellers van het handboek '(public) international law vertalen met volkenrecht? Ik denk het niet, want er komen, bij de historische artikelen nóg twee aspecten naar voren: de internationale betrekkingen en de buitenlandse politiek. Dit alles moge, vanuit Nederlands standpunt, te onderscheiden maar niet te scheiden zijn, bij de historici Roelofsen en Wels mis ik toch reflectie op dit probleem dat het wezen van hun bijdragen kan raken. Want als men deze, zoals het behoort, achter elkaar leest, springen verschillen in perspectief en accenten in het oog. Vanuit de vakmatige belangstelling is dat overigens best verklaarbaar. Roelofsen geeft wat meer aandacht aan politieke en staats- of volkenrechtelijke aspecten van de praktijk van het buitenlandse beleid dan Wels. Ik vind dat overigens geen ernstig bezwaar. Beide artikelen geven, binnen het gestelde bestek, een uitstekend en nuttig overzicht.

De speciale thematiek van de bijdrage van Drooglever loopt in tijd parallel met de beide vorige. De auteur schuwt het terecht niet in te gaan op problemen van begripsdefiniëring; bijvoorbeeld naar aanleiding van de 'contracten' van de *VOC* (106), suzereiniteit (108), eigendom (117) enz. Er blijft natuurlijk altijd wat te wensen, maar in het kader van het staatsvormingsproces, zo belangrijk voor de ontwikkeling van het internationale recht, zou enige aandacht aan de rechtsvorw van de OIC (naast de wel genoemde rechtstitels ervan, bestudeerd door J. van Kan) en aan het probleem 'privaat'-'publiek' ook voor het internationale forum wel nuttig geweest zijn. Ik denk met name aan de studies van E. J. J. van der Heijden en S. van Brakel (beide uit 1908).

Stuyt tenslotte heeft zich beperkt tot de leer van de 'law of nations' gedurende de negentiende eeuw (171) - een onderwerp waaraan ook Van Eysinga aandacht besteedde in zijn *Geschiedenis van de Nederlandse wetenschap van het volkenrecht* (1950). Deze bijdrage heeft een inleidend historiografisch karakter. Het praktische nut ervan wordt zeer verhoogd door een gesystematiseerde bibliografie van negentiende-eeuwse geschriften over volkenrecht in ruime zin (194-212). Dit verdient - in uitgebreidere, liefst beredeneerde vorm - afzonderlijke uitgave.

In zijn Academie-mededeling *Volkenrechtsgeschiedenis* (1953) constateerde Verzijl dat het met de historiografie van het volkenrecht nog onbevredigend gesteld was (1). Het zou, dunkt mij, niet billijk zijn de genoemde historische bijdragen aan de toenmalige desiderata van Verzijl te meten. Ten eerste heeft Verzijl zelf al veel gedaan om in de leemten te voorzien met zijn meer-delige *International Law in Historical Perspective* (sinds 1968). Anderzijds is de aanpak van een handboek als dit veel meer pragmatisch: 'exploring the functioning of rules, introduced and applied either domestically or internationally, with a view to solving problems of an international nature', zoals C.C. A.Voskuil het, in het voetspoor van Van Panhuys, in zijn voorwoord omschrijft (v). In dat kader passen ook de historische artikelen, geschreven voor een mondiaal publiek uitstekend. Ook de Nederlandse belangstellende zal er met vrucht gebruik van maken.

A. H. Huussen jr.

W. F. Wertheim, *Indonesië: van vorstenrijk tot neo-ko/onie* (Meppd: Boom, 1978, 276 blz., f29,50, ISBN 90 6009 330 5).

Dit boek is een bundeling van twaalf opstellen van de hand van Wertheim over de geschiedenis van Indonesië. Op het speciaal voor deze gelegenheid geschreven slothoofdstuk na zijn zij alle van ouder datum, het oudste zelfs van 1946, en reeds eerder gepubliceerd in diverse tijdschriften en verzamelwerken. Niet opgenomen zijn die artikelen, die tevoren al waren gebundeld in *Herrijzend Azië* (1950), *Indonesian Society in Transition* (1e dr. 1956) en *Van ketters, kwezels en rebellen* (1968). Zoals de schrijver in zijn voorwoord aangeeft, staan ons nog twee bundels te wachten, en wel een deel speciaal over China en de derde-wereldproblematiek en een ander, gewijd aan zaken van meer algemene aard. Over wat deze bundels zullen bevatten kunnen wij ons een beeld vormen door een blik te werpen in de zich tot 1971 uitstrekkende bibliografie, opgenomen in de bundel *Buiten de grenzen*, in dat jaar door de wetenschappelijke staf van de Afdeling Zuid- en Zuidoost-Azië van het Anthropologisch-Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam aan Wertheim aangeboden ter gelegenheid van diens 25-jarig hoogleraarschap aldaar. De 'verspreide geschriften' van Wertheim zullen dan alle in handzame vorm beschikbaar zijn. Dat is een goede zaak: de Amsterdamse hoogleraar heeft in de afgelopen decennia belangrijk, vaak baanbrekend, werk verricht en de invloed, die hij op velen heeft uitgeoefend en nog uitoefent was en is groot.

In de voorliggende bundel vertoont Wertheim zich in een verscheidenheid van kwaliteiten als sociologiserend historicus (of andersom, zo u wilt), als autobiograaf en als politiek commentator. Wat die eerste hoedanigheid betreft laat hij zich zien als de man die in staat is, de resultaten van blikverruimend onderzoek van anderen (Van Leur, Chabot, Palmier, Geertz e.a.) naar waarde te kunnen schatten en een plaats te kunnen geven in een wijder perspectief. Zijn beschouwingen over het patronagestelsel in de traditionele Indonesische samenlevingen en de projectie daarvan op het moderne partijstelsel, leidend tot een proces van verzuiling, dat evenwel vast loopt op de groeiende tegenstelling tussen bezitters en bezitlozen, vormen het hoofdthema van het boek.

Daarnaast bevat de bundel enkele opstellen die een autobiografische inslag hebben, of die zelfs geheel als memoire bedoeld zijn. Het stemmingsbeeld bijvoorbeeld van de commissie-Visman, in 1941 aan het werk (94 vlg.) vormt een waardevolle 'bijlage' bij het officiële verslag; de door hem betuigde spijt over zijn eigen coöperatieve rol daarin geeft een extra dimensie aan de felheid, waarmee hij zich naderhand tegen het koloniale bestel keerde. Slechts weinigen van de destijds in Nederlands Indië vertoevende Nederlanders hebben afstand kunnen doen van hun actieve bemoeienis met het boeiende tropenland zonder spijt in het hart; een spijt, die zich bij velen van hen omzette in een wrok, gericht tegen de nationalisten en vooral tegen de man, die hun symbool was, Soekarno. Bij Wertheim daarentegen moeten de Nederlandse autoriteiten het ontgelden, die de zaak 'verbroddelden'. Zijn sympathie ligt - niet zonder reserves overigens - bij Soekarno. De jaren van diens bewind worden hier dan ook aangeduid als 'het nationale tijdperk'. De daaropvolgende periode moet het stellen met de kwalificatie 'neo-koloniaal'.

Wertheims stekeligheden tegenover de koloniale regering zijn soms beslist onredelijk. Zijn verwijt, dat in 1940/1941 een Pacific-oorlog blijkbaar buiten haar gezichtskring lag, alleen omdat zij daar niet publiekelijk op zinspeelde, is daar een voorbeeld van. De zo voor de hand liggende verklaring, dat het die regering er alles aan gelegen moest zijn om Japan niet onnodig te prikkelen, komt kennelijk niet bij hem op. Ook zou men graag nader uitgewerkt willen zien, hóe Wertheim zich in die benarde jaren een versterking van de defensie